

5. PROKLETSTVO ZABORAVA

NEKI PROBLEMI HRVATSKE KNJIŽEVNE HISTORIOGRAFIJE NAKON RASPADA JUGOSLAVIJE

Krešimir Nemeć

Sažetak. Poznata je činjenica da se (književni) povjesničari u svojim tekstovima smatraju dužnima razotkriti lažne mitologije svojih prethodnika. To znači da moraju ispuniti praznine, popraviti krivotvorine, ukazati na kontradikcije, premostiti “lakune”, vratiti nepravедno izostavljene, obaviti ideološku i estetsku revalorizaciju. Zbivanja na društveno-političkoj sceni oduvijek su tako snažno pritiskala hrvatsku književnu historiografiju da je ona teško mogla računati na svoj autonoman prostor igre koji bi ostavljao dovoljno slobode autoru da ne mora pisati iz neke *a priori* određene pozicije: npr. nacionalne funkcionalnosti ili podložnosti nekoj ideologiji. Tome treba pridodati i cenzuru, autocenzuru, politički diktat i narudžbu, otvoreno ili prikriveno dodvoravanje nekoj političkoj ili stranačkoj eliti, osjećaj p(r) ozvanosti da se odgovori na političke aspiracije, na kulturni imperijalizam susjeda i sl. Svako je naše značajnije književnopovijesno djelo ostavilo iza sebe neke “neraščišćene” račune. Nema sumnje da je velik broj objavljenih književnopovijesnih radova i sinteza u Hrvatskoj od 1991. godine naovamo bio očito izraz želje da se ne samo nadoknadi propušteno nego i da se isprave brojne nepravde, popune bjeline, obračuna s prijašnjim ideološkim manipulacijama, revidira kanon. Stoga bismo mogli tu fazu – koja još uvijek traje – nazvati *revizionističkom*. U članku analiziramo razloge koji su književnopovijesni revizionizam uzrokovali.

Ključne riječi: hrvatska književnost, 1945.-1991., književna historiografija, književna mitologija, književnopovijesni revizionizam

---

I. Naslijeđene nepravde

Lasovita Aristotelova distinkcija između pjesnika i historioografa iz IX. poglavlja *Poetike*, po kojoj povjesničar piše o događajima koji su se dogodili, a pjesnik o događajima koji su se mogli dogoditi, doživjela je u posljednja dva-tri desetljeća temeljitu reviziju. Hayden White i Dominick LaCapra u svojim su radovima historiografiju i naraciju približili u tolikoj mjeri da se granice među njima više i ne razaznaju, ili su čak potpuno dokinute. Tako u Whiteovoj knjizi *Tropics of Discourse* (1978.) čitamo sljedeću formulaciju: “Historija se zapravo interpretira baš na način na koji pjesnik ili romanopisac dočaravaju, tj. tako da

se nečemu što se isprva čini zagonetnim i tajanstvenim podari prepoznatljiv oblik i tako ga se učini bližim.”¹ Povijest se, drugim riječima, ne može pisati bez fikcijske naracije jer zao-kružen, koherentan, cjelovit prikaz života ili događaja može biti samo imaginaran.

Na tragu takva promišljanja danas i književnu historiografiju promatramo kao *narativ*, kao praksu koja je, poput pripovijedanja, obilježena raspoređivanjem, selekcijom, osmišljavanjem i sličnim postupcima.² Bilo je samo pitanje vremena kada će na metodologiju književne historiografije, osim spoznaja Novoga historizma, početi utjecati i radovi s područja sociologije, osobito Halbwachsova socijalna konstrukcija prošlosti i pojmovi kao što su “kolektivno pamćenje” ili “slike sjećanja”,³ odnosno Assmannove “figure sjećanja”,⁴ pri čemu se misli na proces transponiranja pamćenja u pojmove i simbole. Ako je historiografija reprezentacija prošlosti, književna historiografija je reprezentacija književne prošlosti. I književna je historiografija oblik kulture pamćenja, pamćenja tradicije i nacionalnoga identiteta izgrađenog kroz književni tekst.

No shvaćanje da su i identitet i pamćenje politički i društveni konstrukti, sa svim posljedicama koje iz toga proizlaze, stavilo je književnu historiografiju pred nove izazove. Vrlo su stimulativna bila i istraživanja Erica Hobsbawma, osobito u knjizi *The Invention of Tradition*⁵ u kojoj pomno analizira svojevrсни socijalno-kulturni inženjering, tj. “konstruiranost povijesnih “kontinuiteta” i korijena iz kojih se onda crpi i snaga identiteta”.⁶ Pridodamo li tome i izazove kulturalnih i rodničkih studija, antropologije, etnologije, psihologije itd., očito je da se naslijeđene definicije književne historiografije i njezine metodologije moraju bitno proširiti i revidirati. Dakako, time su otvorene perspektive za novu, drukčiju književnu povijest.

No čini se da za književnu historiografiju utemeljenu na novim teorijskim paradigmatima na našim prostorima još nisu sazreli uvjeti. A zašto nisu, pokušat ću eksplicirati na nekim primjerima iz nedavne prošlosti.

Poznata je činjenica da se (književni) povjesničari u svojim tekstovima smatraju dužnima razotkriti lažne mitologije svojih prethodnika.⁷ To znači da moraju ispuniti praznine, popraviti krivotvorine, ukazati na kontradikcije, premostiti “lakune”, vratiti nepravedno izostavljene, obaviti ideološku i estetsku revalorizaciju. Za sve to uvijek ima dovoljno razloga jer je svaka naša značajnija književnopovijesna sinteza do danas počivala na nekom političkom, ideološkom, posve rijetko i na nekom dosljedno provedenom estetskom konceptu (npr. Kombolova⁸ ili Frangešova⁹ književno-historiografska sinteza temelje se na Croceovoj estetici). Naime, zbivanja na društveno-političkoj sceni oduvijek su tako snažno pritiskala nacionalnu književnu historiografiju da je ona teško mogla računati na svoj autonoman prostor igre koji bi ostavljao dovoljno slobode autoru da ne mora pisati iz neke *a priori* određene pozicije: npr. nacionalne funkcionalnosti, podložnosti nekoj ideologiji ili robovanju ideji nekoga presumptivnoga zajedništva (npr. ilirizam ili jugoslavenstvo). Tome treba pridodati i cenzuru, autocenzuru, politički diktat i narudžbu, otvoreno ili prikriveno

¹ Hayden WHITE, *Tropic of Discourse: Essays in Cultural Criticism*, Baltimore 1978., 126.

² Viktor ŽMEGAČ, *Književnost i filozofija povijesti*, Zagreb 1994., 80.

³ Maurice HALBWACHS, *Das kollektive Gedächtnis*, Frankfurt 1985.

⁴ Jan ASSMANN, *Das kulturelle Gedächtnis*, München 2000., 29.-66.

⁵ Eric HOBBSAWM – Terence RANGER (ur.), *The Invention of Tradition*, Cambridge 1983.

⁶ Maja BRKLJAČIĆ – Sandra PRLENDA, “Zašto pamćenje i sjećanje?”, *Kultura pamćenja i historija*, (prired. Maja Brkljačić i Sandra Prlenda), Zagreb 2006., 12.

⁷ Pierre NORA, “Između Pamćenja i Historije”. Problematika mjesta”, *Kultura pamćenja i historija*, Zagreb 2006., 26.

⁸ Mihovil KOMBOL, *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda*. II izdanje, Zagreb 1961.

⁹ IVO FRANGEŠ, *Povijest hrvatske književnosti*, Zagreb – Ljubljana 1987.

dodvoravanje nekoj političkoj ili stranačkoj eliti, osjećaj p(r)ozvanosti da se odgovori na političke aspiracije, na kulturni imperijalizam susjeda i sl. Svako je naše značajnije književnopovijesno djelo ostavilo iza sebe neke “neraščišćene” račune, možda i kao trag nekoga ne baš sretnoga vremena koje je iziskivalo bolne ustupke struke u ime nekih drugih, izvan-književnih ciljeva.

No sve ono što se događalo 1990. i 1991. godine ne može se nazvati samo turbulentnom društveno-političkom scenom nego i pravim “viškom povijesti” i epohalnim promjenama: kriza i konačni slom socijalističkoga sustava, raspad Jugoslavije, prvi slobodni parlamentarni izbori, obnova hrvatske državnosti (30. V. 1990.), srpska agresija na Hrvatsku, Domovinski rat te, paralelno, ekonomska tranzicija praćena socijalnim raslojavanjem, preraspodjelom društvene moći i urušavanjem moralnih vrijednosti. Svi ti događaji i procesi imali su snažne refleksije ne samo u literaturi nego podjednako i u književnoj historiografiji. Nema sumnje da je velik broj objavljenih književnopovijesnih radova i sinteza od 1991. godine naovamo bio očito izraz želje da se ne samo nadoknadi propušteno nego i da se isprave brojne nepravde, popune bjeline, obračuna s prijašnjim ideološkim manipulacijama, revidira kanon. Stoga bismo mogli, sa stanovitim oprezom, tu fazu – koja još uvijek traje – nazvati *revizionističkom*. Pokušat ćemo taksativno navesti razloge koji su književnopovijesni revizionizam uzrokovali. Pritom, dakako, vodimo računa o činjenici da “svako razdoblje, svaki značajan tekst i svaka povijesna ličnost sadrže tendencije koje proturječe i opiru se etiketama u koje se historiografija pouzdaje”.¹⁰

II. Književnopovijesna “lustracija”

U raspravi *Vom Nutzen und Nachteil der Historie für das Leben* (1873.) Nietzsche je napisao svojevrsnu apologiju zaboravu. Čovjek se mora oduprijeti sve većem i većem “teretu prošlosti” koji otežava njegov hod kao neko nevidljivo i nejasno breme. Sreća postaje srećom tek uz “snagu zaboravljanja”, tj. uz sposobnost čovjeka da se za vrijeme trajanja zaborava može osjećati nehistorijski.¹¹

No u slučaju hrvatske književne historiografije može se govoriti ponajprije o ideološki induciranoj strategiji selektivnoga ili nametnutoga zaborava. Štoviše, može se prizvati i stari pravni pojam *damnatio memoriae* (prokletstvo pamćenja) iz rimskoga državnog i kaznenog prava koji je nalagao da se “neprijateljima države” ne samo unište kipovi i slike i uklone imena sa svih natpisa, nego i da se s lica zemlje ukine svaki spomen na njih.¹²

U historiografskim radovima nastalima tijekom četrdeset i pet godina trajanja socijalizma nataložili su se brojni problemi. Teret prošlosti bio je golem. Vlastodršci i ideokrati totalitarnog sustava stavili su (i) pred književne historiografe jasan izbor: ili će poštivati nova pravila ideologizirane kulture ili će zbog građanske neposlušnosti biti isključeni iz javnoga života, odnosno akademske zajednice. Dakako, postojao je i treći izbor: šutnja i izbjegavanje provokativnih tema. Razmjerno malen broj književnopovijesnih pregleda i sinteza napisanih za vrijeme socijalizma svjedoči da i ova potonja opcija nije bila isključena. Uostalom,

¹⁰ Lloyd S. KRAMER, “Književnost, kritika i historijska imaginacija: književni izazov Haydena Whitea i Dominicka LaCapre”, *Nova kulturna historija*, (ur. Lynn Hunt), Zagreb 2001., 145.

¹¹ Friedrich NIETZSCHE, *O koristi i štetnosti historije za život*, Zagreb 2004., 11. i dalje.

¹² Harald WEINRICH, *Leta. Umjetnost i kritika zaborava*, Zagreb 2007., 49.

nije li indikativna činjenica da je prva poratna *integralna* povijest hrvatske književnosti – ona Frangešova – objavljena tek 1987. godine? Čak je i “Liberov” veliki projekt kolektivne znanstvene “Povijesti hrvatske književnosti” u 7 knjiga ostao nedovršen: izostavljena su, dakako, upravo dva sveska koja su trebala obuhvatiti literarne procese u 20. stoljeću.

Odmah nakon uspostave nove vlasti 1945. godine iz hrvatske je književnosti preko noći dio pisaca doslovno izbrisan, odnosno amputiran iz nacionalnoga korpusa, i to samo iz ideološko-političkih razloga. pisci koji su se tijekom rata našli na strani poraženih snaga isključeni su iz matične književnosti i o njima se nije pisalo i nije se smjelo pisati. Oni su postali nepostojeći pisci; bio je to *damnatio memoriae* u hrvatskoj kulturi i u historiografskoj praksi. Dakako, u nekim slučajevima mogla bi se čak primijeniti i Freudova teza o tajnoj nakani onoga koji zaboravlja, odnosno o namjernom zaboravljanju onoga što izaziva “nelagodu” kako bi se izbjeglo nezadovoljstvo.¹³ No umjesto lamentiranja na psihoanalitičkom kauču, zadržat ćemo se samo na golim činjenicama.

Dakako, prvi koji u fenomenu *damnatio memoriae* pada na pamet jest Mile Budak, no Budak je ipak bio samo metafora jednoga shizofrenog stanja u kojem su čak i sveučilišni profesori novije hrvatske književnosti (primjerice Miroslav Vaupotić) završavali u zatvoru jer su posuđivali iz knjižnice ideološki nepoćudne pisce (“narodne neprijatelje”) ili zato što su pokušali saznati nešto više o literaturi hrvatske emigracije. Druge nacionalne književne historiografije bile su prema takvim slučajevima, kojih je bilo posvuda, puno tolerantnije. U njima je, za razliku od hrvatske isključivosti, piščeva građanska egzistencija uglavnom jasno razdvajana od književnoga rada i estetskih parametara toga rada. Na žalost, velik je broj značajnih autora koji su otvoreno iznosili profašističke stavove ili proklamirali antisemitske ideje. Među njima su i takva imena kao što su L. Pirandello, G. D’Annunzio, T. S. Eliot, E. Pound, G. Benn, L.-F. Céline, F. T. Marinetti, K. Hamsun. Ipak, nitko od njih nije izbrisan iz svoje nacionalne književnosti i kolektivne memorije, štoviše svi su oni ostali stupovi *zapadnoga književnog kanona*, npr. onoga koji je konstruirao utjecajni Harold Bloom.¹⁴

No u Hrvatskoj je odmah nakon oslobođenja 1945. godine započeo oštar obračun sa svim ideološkim neprijateljima. Brojne hrvatske pisce koji su se u ratnom vihoru našli na poraženoj strani nova je vlast pogubila (M. Budak, A. R. Glavaš, M. Magdić, M. Matijašević, I. Softa, Ch. Šegvić) ili osudila na tešku robiju (Z. Remeta, Đ. Vilović). Mnogi su nestali pri kraju rata u Bleiburgu ili na Križnom putu (G. Cvitan, V. Kos, B. Klarić, A. Haler), ili pod još nerazjašnjenim okolnostima (F. Binički, V. Jurčić, Zlatko Milković, S. Miličić, J. Skračić). Mnogi su pisci emigrirali i tako bili dugo vremena potpuno isključeni iz svoga matičnoga književnog konteksta (V. Nikolić, V. Vida, A. Bonifačić, A. Nizeteo, I. Lendić, A. Ciliga, L. Kordić, R. Kupareo i dr.). O svima njima naše književne povijesti i pregledi nastali do 1990. godine šute; njihova se imena izostavljaju čak i iz periodizacijskih shema i bibliografija.

U knjizi Šime Vučetića *Hrvatska književnost 1914-1947* u poglavlju “Proza u nevrjeme monarhofašizma” nepoćudni pisci jednostavno su netragom nestali, a autor se od mogućega kritičkog prigovora “znalački” ogradio tvrdnjom da u promatranom razdoblju vrijede samo oni pisci koji su bili bliski socijalističkom pokretu i revolucionarnom kretanju: “/.../ sve se ostalo pokazivalo u dekadenciji, i ovaj ili onaj oblik nacionalizma, ovaj ili onaj oblik

¹³ Usp. o tome: Marcel ZENTNER, *Die Flucht ins Vergessen*, Darmstadt 1995.

¹⁴ Harold BLOOM, *The Western Canon: The Books and School of the Ages*, New York 1994.

ideološke deformacije, koja znači i deformaciju ljudskosti, misaonosti i osjećajnog potencijala, neophodnih, upravo presudnih moći za umjetnički postanak i rast”.¹⁵

U književnopovijesnom zborniku *Panorama hrvatske književnosti XX stoljeća*, koju je priredio Vlatko Pavletić, slika međuratne književne produkcije također je oklaštrena i ideološki retuširana. U uvodnoj studiji “Problem periodizacije naše suvremene književnosti” Marin Franičević konstruira manihejski pogled na 45 godina “naše suvremene književnosti”, čisti je poput higijeničara od ideološkoga kukolja pa izostavlja “predstavnike i pseudopredstavnike nekih katoličkih i pseudokatoličkih, klerikalnih i neklerikalnih varijanata i pseudovarijanata”, kao i od predstavnika “jugoslavensko-državotvornih orijentacija i podvarijanata”.¹⁶ U tekstu koji obaseže tridesetak stranica dobar dio prostora utrošen je na ekstenzivne citate iz Krležina pamfleta *Hrvatska književna laž*, zatim iz teksta *Internacionala aeterna* iz “Plamena” (5/6, 1919) te iz Marxovih *Ekonomsko-filozofskih rukopisa* (1844). Proces *damnatio memoriae* proveden je u istom zborniku i u pregledima književne produkcije po žanrovima, gdje su se autori ponekad morali s mukom dovijati u smišljanju načina kako da s popisa izostave neka važna imena. Osobito je to vidljivo u pregledu međuratne proze što ga je napisao Miroslav Vaupotić.

Nešto objektivniju sliku pruža Miroslav Šicel u *Pregledu novije hrvatske književnosti*. U tom je deskriptivnom priručniku, primjerice, Đuri Viloviću – osuđenom na zatvorsku kaznu zbog pripadanja četničkom pokretu – posvećeno dvadesetak redaka, a posebno su imenovani pisci koji su skrenuli “posve u klerofašističke vode” – M. Budak, A. Bonifačić, I. Lendić, J. Korner, V. Nikolić – no uz napomenu da se “ne može reći da nisu napisali i dobrih stranica, iako se često gube u slatkorječivom verbalizmu ili maglovitoj religioznoj kontemplativnosti”.¹⁷

O hrvatskoj književnosti u egzilu nije se smjelo pisati; taj segment nije bio legitimna i ovjerena književnopovijesna tema sve do početka devedesetih godina prošloga stoljeća. Poneki članak ili nekrolog mogao se pronaći samo u katoličkom tisku (npr. u časopisu “Marulić”). Donekle je iznimka pjesnik Viktor Vida. Izbor iz njegove poezije izlazi u vrijeme Hrvatskoga proljeća,¹⁸ dok je 1982. uvršten i u ediciju “Pet stoljeća hrvatske književnosti”. Ipak, sve književnopovijesne sinteze napisane za vrijeme socijalizma zaobilaze (i) Vidu; jedino je u Frangešovoj *Povijesti hrvatske književnosti* zastupljen u dodatku knjizi – u “Leksikonu pisaca” – s kratkom biografijom i bibliografijom. Proces objedinjavanja, eliminacije ideoloških podjela i potpune integracije hrvatske književnosti u egzilu u maticu, tj. stvaranja *jedne i jedinstvene* hrvatske književnosti, započeo je okruglim stolom *Književnost između dvije domovine* u Zagrebu 1989. godine, a hrvatski “književnici u izbjeglištvu” prvi put su ravnopravno uključeni u nacionalni književni korpus tek u Jelčićevoj *Povijesti hrvatske književnosti* (1997).

Samo usput spomenut ćemo još jednu važnu činjenicu: brojnim je piscima, odreda velikim imenima hrvatske književnosti uglavnom građanske orijentacije, izrečena višemjesečna ili višegodišnja zabrana objavljivanja: Tinu Ujeviću, Begoviću, Cesariću, Tadijanoviću, Ivšiću i dr. Kaznu je inače obznanio Zdenko Štambuk, pisac pete hrvatske književne lige, u ime skupine antifašističkih pisaca u ljeto 1945. na skupštini hrvatskih književnika kao izvršitelj “revolucionarne volje” KPJ. Ljubomira Marakovića osudio je na šutnju “Sud za

¹⁵ Šime VUČETIĆ, *Hrvatska književnost 1914-1947*, Zagreb 1960., 120.

¹⁶ *Panorama hrvatske književnosti XX stoljeća*, priredio Vlatko Pavletić, Zagreb 1965., 25.

¹⁷ Miroslav ŠICEL, *Pregled novije hrvatske književnosti*, drugo, prošireno izdanje, Zagreb 1971., 205.-206.

¹⁸ Viktor VIDA, *Otrovane lokve*, (priredio Mirko Rogošić), Zagreb 1971.

zaštitu nacionalne časti” Društva književnika Hrvatske kojim je predsjedao Miroslav Krleža, a zatim je dobio trinaest mjeseci zatvora u Staroj Gradiški.

III. Estetska rehabilitacija

No pustimo “narodne neprijatelje”, nesretne “emigrante” i pisce kojima je oduzeta građanska čast. Prvih poratnih godina obavljen je i brutalan kritički obračun sa svim “nepoćudnim” tendencijama u književnosti, kao što su formalizam, dekadencija, individualizam, modernistički poetski hermetizam, apstrakcija, pesimizam, općenito ugledanje na “degeneriranu” zapadnjačku “buržoasku” umjetnost. Pod udar socrealističkoga kritičkog malja – kojim su rukovali M. Franičević, J. Horvat, G. Gamulin, E. Šinko, Ž. Jeličić, M. Jurković, B. Milačić, V. Magjarević, Đ. Šnajder, J. Barković i dr. – došli su Tin Ujević, Vesna Parun, Petar Šegedin, Vladan Desnica...

U antologijskom socrealističkom tekstu “O nekim negativnim pojavama u našoj savremenoj književnosti” (1947) Marin Franičević okomio se na “dekadentnu” pjesničku zbirku *Zore i vihori* Vesne Parun. U toj brutalnoj i opasnoj kritici čitamo da su Paruničini stihovi “vrlo, vrlo bolesni”, da su to zapravo “formalistička naklapanja” i da se autorica u svom “pasatizmu” dala zavesti Ujevićevim bezidejnim pjesništvom. Bez izravne veze s “današnjom stvarnošću”, pjesnikinja je zapala u “formalizam” i u raspoloženja “neprijateljska narodu, njegovoj borbi i pobjedi”. Tako se, piše Franičević, neminovno opredijelila “za šaćicu izvlašćenih izdajnika” i postala “tendenciozna u negativnom smislu protiv naroda i protiv toka historije, makar se direktno takve namjere i ne imale”.¹⁹ Šegedinove egzistencijalističke romane *Djeca božja* (1946) i *Osamljenici* (1947) “sasjekli” su Ervin Šinko²⁰ i Grga Gamulin²¹ optužujući autora da ima pogrešan svjetonazor i da zato falsificira zbilju, prikazuje iznakaženu stvarnost punu apstraktnih, asocijalnih i patoloških tipova. Sličnu sudbinu doživio je i prvi roman Vladana Desnice *Zimsko ljetovanje* (1950). Po sličnoj ideološkoj shemi autoru se predbacuju izrazite zablude i slabosti u crtanju društvene sredine, “malograđanska pozicija” i nedostatak “idejne perspektive”. Joža Horvat napisao je da je pisac u jednom značajnom času izgubio dodir s rodnom zemljom i ljudima koji žive na njoj pa je zato u Desničinu romanu sve “jadno, prljavo, sitno, žalosno i mračno”.²² Franičević je pak otišao tako daleko da je napisao i sljedeće: “Vjerovali ili ne, na 198 stranica teksta svega se jednom spominju partizani, a o ratnim događajima se uopće ne govori.”²³ Desnica je na Horvatovu kritiku pisanu s pozicija ideološke isključivosti odgovorio vrlo zanimljivim, opširnim člankom “O jednom gradu i o jednoj knjizi” koji se, zbog razloga što ih lako možemo pretpostaviti, objavio tek četiri godine kasnije.²⁴

U matičnu književnost i nacionalno kulturalno pamćenje nije, dakle, trebalo samo vratiti “izbrisane” i misteriozno “nestale”, nego je trebalo ispraviti i evidentne nepravde i obaviti estetsku rehabilitaciju pisaca koji su u spomenutom razdoblju bili podcijenjeni i

¹⁹ Marin FRANIČEVIĆ, “O nekim negativnim pojavama u našoj savremenoj književnosti”, *Republika* 3/1947., br. 7/8, 445.

²⁰ Ervin ŠINKO, “Dvije knjige Petra Šegedina”, *Republika* 3/1947., br. 6, 405.-408.

²¹ Grga GAMULIN, “Uz prvi roman Petra Šegedina”, *Republika* 3/1947., br. 12, 930.-944.

²² Joža HORVAT, “Vladan Desnica: *Zimsko ljetovanje*”, *Književne novine*, br. 26, 27. VI. 1950.

²³ Marin FRANIČEVIĆ, “*Zimsko ljetovanje* Vladana Desnice”, *Republika* 6/1950., br. 7, 457.

²⁴ Vladan DESNICA, “O jednom gradu i o jednoj knjizi”, *Zadarska revija* 3/1954., br. 1, 21.-28.

marginalizirani, opet samo iz ideoloških razloga. Navedeni su samo neki primjeri poratnih ideoloških obračuna koji su tijekom vremena gubili na intenzitetu. Evo još nekih problema koji su stajali pred postkomunističkom književnom historiografijom.

U vrijeme ideološkoga monizma pisale su se brojne studije i čitave knjižurine o doktrini socijalističkog realizma, o problemu angažmana i tendencije u umjetnosti ili o marginalnom sukobu na (književnoj) ljevici; tiskale su se i ideološki rigidne šušvarovske “bijeke knjige” u kojima je provedena kulturna prohibicija, ali zato u hrvatskim književnopovijesnim tekstovima za vrijeme socijalizma nije bilo ni riječi o, primjerice, katoličkoj moderni ili o spisateljskom krugu okupljenom oko Društva sv. Jeronima. Nikola Šop, jedan od najvećih hrvatskih pjesnika, bio je gurnut u drugi plan samo zbog religiozne tematike svojih djela. U kapitalnoj nacionalnoj ediciji *Pet stoljeća hrvatske književnosti* Nikola Šop nije zavrijedio čak ni samostalnu knjigu nego ju je sustanarski dijelio sa Đurđom Sudetom i Vladom Vlasisavljevićem. No za razliku od Šopa, pravovjerni Ervin Šinko, pisac skromnih estetskih dometa, zaslužio je svoju zasebnu knjigu. U spomenutom Šicelovu *Pregledu novije hrvatske književnosti* Šop je već dobio više od pola stranice, ali i to je ipak znatno manje od Cesarića, Tadijanovića, Krkleca pa čak i od Alfrevića. Tek je u Frangešovoj *Povijesti hrvatske književnosti* Šop po prvi puta ušao u ekskluzivni hrvatski književni kanon.

Zbog sličnih svjetonazorskih opredjeljenja marginaliziran je i Ljubomir Maraković, jedan od najboljih hrvatskih međuratnih književnih kritičara. Tako je u IX. knjizi edicije *Hrvatska književna kritika*, koju je sastavio Petar Lasta, Maraković zastupljen s dvije skromne kritike, kao i recimo drugorazredni, ali ideološki podobni kritičari Otokar Keršovani ili Stevan Galogaža. Estetska revalorizacija očekuje i niz drugih pisaca i kritičara pripadnika tzv. katoličkoga književnog kruga (S. Košutić, A. R. Glavaš, R. Kupareo, Z. Remeta).

Od pisaca građanske orijentacije poratnih je godina bio izrazito podcijenjen i Milan Begović. Objavljivanje četiri knjige u ediciji *Stoljeća hrvatske književnosti* i veliki projekt tiskanja *Sabranih djela* jasan su znak njegove estetske rehabilitacije.

U estetskom šikaniranju, a ponekad i u favoriziranju drugorazrednih autora (npr. spomenutoga Ervina Šinka) sudjelovao je, na žalost, i Miroslav Krleža, koji od *Hrvatske književne laži* (1919) nije otupio svoju kritičku, ikonoklastičnu oštricu prema hrvatskoj književnoj tradiciji i estetskom kanonu. Kad smo već spomenuli Krležu, treba jasno reći da je on tri i pol desetljeća bio posve zaštićen od bilo kakve ozbiljnije kritike svojih djela. O njemu se u socijalističkoj Hrvatskoj moglo pisati samo afirmativno, no još je poželjniji bio apologetski diskurs. Zato je Krleža u dugom razdoblju ostao posve sam na hrvatskom književnom Parnasu, a njegovo je djelo ušlo u inventar relikvija jednog društvenog sustava. O relikvijama, dakako, nije bilo uputno kritički raspravljati.

Demontaža Krležina mita počela je odmah nakon njegove smrti i to, kako to obično biva, prilično brutalno, ponekad i neukusno.²⁵ Početkom devedesetih bilo je i pokušaja Krležine potpune diskvalifikacije, najčešće opet iz ideoloških razloga. Na sreću, to nije uspjelo, ali sada je hrvatska književnost, kad je Krleža posrijedi, u fazi recepcijske neodređenosti i neke čudne ravnodušnosti: još nije obavljena velika kritička inventura njegova djela.

²⁵ Usp. npr. knjigu Igota MANDIĆA *Zbogom, dragi Krleža: polemike o mentalitetu post-krležijanske epohe*, Beograd 1988.

IV. Popunjavanje bjelina – bjelina popunjavanja

Politička instrumentalizacija hrvatske književne historiografije nakon 1945. pomela je ideološki nepoćudne pisce i političke emigrante. Međutim, neke bjeline u nacionalnoj književnoj povijesti ne mogu se pripisati ovome ili onome društveno-političkom sustavu ili antišambriranju pred centrima moći nego ili oportunističkom književnim povjesničarima ili posve neizgrađenom odnosu prema brojnim važnim pitanjima. Navest ću neke primjere.

Nemar prema književnom stvaranju Hrvata u dijaspori vjerojatno nije rezultat nekoga diktata i smišljene političke strategije. Stvaralaštvu Hrvata u Bosni, Boki Kotorskoj ili književnosti bačkih i gradišćanskih Hrvata nikada u nas nije posvećivana primjerena pozornost. U odnosu na produkciju u književnoj matici, to se stvaralaštvo uglavnom promatralo kao svojevrsni *corpus separatum*. Na taj problem prvi je svratio pozornost Miroslav Vaupotić u svome dvojezičnom pregledu *Hrvatska suvremena književnost* (1966). Tamo u uvodnom poglavlju čitamo da “u povijest hrvatske književnosti ulaze Hrvati, pisci, koji su živjeli i djelovali u Bosni i Hercegovini, Vojvodini i drugdje”²⁶ pa autor u svoj pregled po prvi puta uvrštava i nekoliko hrvatskih pisaca iz Bosne i Hercegovine (Koroman, Lukić, Vuletić).

U drugim književnopovijesnim tekstovima koji su objavljeni do 1990. godine granice hrvatske književnosti uglavnom su se strogo podudarale s republičkim granicama. To nije samo nepravda koju treba ispraviti “jednokratno” nego valja voditi kontinuiranu brigu o svim književnim segmentima naše “rasute baštine”.

Ni o književnom stvaranju Srba u Hrvatskoj nema jasnog stava nego se problemu pristupa kao vrućem kestenu koji će opržiti ruke nekoj idućoj generaciji. U hrvatskim historiografskim radovima nema sustavnijega pristupa razumijevanju specifičnog položaja srpskih književnika u Hrvatskoj i ide se doslovno “od slučaja do slučaja”. Koliko mi je poznato, jedini pokušaj tipologije srpskih pisaca u Hrvatskoj napravio je Stanko Lasić u knjizi *Mladi Krleža i njegovi kritičari* (1987.)²⁷ koji je njihovu “dijasporu situaciju”, s obzirom na identitetske posljedice, podijelio u četiri skupine. U *prvoj* su skupini pisci koji ostaju vjerni matičnom identitetu i srpskoj književnoj tradiciji; to su, piše Lasić, srpski pisci i “ništa drugo” (paradigma Simo Matavulj, ili od novijih Stanko Korać). U *drugoj* su skupini autori koji odabiru dvostruku pripadnost: srpski pisac umjesto identiteta bira dualitet. Po Lasiću to je najbolniji izbor, skopčan s teškoćama i krizama, i njemu se treba pokloniti s najdubljim poštovanjem. No to je i najčešći slučaj, a paradigmatični su za tu opciju pisci Vojin Jelić ili Vladan Desnica. *Treću* skupinu čine pisci “izabranoga identiteta”: srpski pisac u Hrvatskoj može zaniijekati svoje podrijetlo i postati samo hrvatski pisac. To znači potpunu asimilaciju s izabranom sredinom, a odabir je rezultat “velike odlučnosti i čvrste samosvijesti” (paradigmatični pisci: Novak Simić ili Vojislav Kuzmanović). U *četvrtu* skupinu spadali bi srpski pisci koji su zaronili u “nad-plemenski” totalitet zvan jugoslavenska književnost. No po Lasiću takvi su slučajevi rijetki; štoviše, pita se ima li ih uopće. Konačno, tu je i “anacionalna solucija”: odbacivanje pripadnosti narodnosti i jeziku i prihvaćanje univerzalnoga identiteta (Europa, čovječanstvo, kozmopolitizam...). O tome sanjaju svi pisci ali, piše Lasić, teško će ikada dosanjati svoj san jer čak i u idealnim realizacijama (u Europi S. Zweig ili D. de Rougemont kao simboli) “otkrivamo nacionalne temelje” na kojima počiva njihovo djelo.²⁸

²⁶ Miroslav VAUPOTIĆ, *Hrvatska suvremena književnost/Contemporary Croatian Literature*, Zagreb 1966., 8.

²⁷ Stanko LASIĆ, *Mladi Krleža i njegovi kritičari (1914-1924)*, Zagreb 1987., 319.-321.

²⁸ *Isto*, 321.

Lasićevoj podjeli nema se što prigovoriti; možemo joj eventualno pridodati i nova imena i podjele koje je donio nedavni rat (da spomenemo samo primjere Mirka Kovača ili Bore Ćosića). Ipak, možemo primijetiti da se Lasić u analizi doista delikatnoga problema srpskih pisaca u Hrvatskoj suviše oslanja na kategoriju etničkoga identiteta, a posve zanemaruje pišćev poetički legitimitet i kulturološki kontekst u kojem je stvarao i u kojem se oblikovao. Nacionalna književnost nije neka sindikalna udruga u koju se pisci učlanjuju ili se iz nje išćlanjuju po slobodnoj volji nego nešto čemu se pripada po tradiciji, poetici, jeziku, kulturi i sl. No bez obzira na to, smatram da upravo činjenica nastanka novih nacionalnih država nakon raspada Jugoslavije književnim historiografima više nego ikada imperativno nameće toleranciju kao fundamentalno načelo u pisanju, a to znači promatranje pripadnosti i identiteta u interkulturalnoj vizuri, dakle uvijek s punim uvažavanjem *drugog i drukčijeg*.

Osjetljivo je i pitanje statusa muslimanskih, odnosno bošnjačkih pisaca koji su djelovali i/ili djeluju u Hrvatskoj, odnosno u hrvatskom kulturnom krugu. S obzirom da je proces nacionalne homogenizacije kod Bošnjaka tekao sporije nego kod Srba ili Hrvata, problem se javlja u posve izošćenom obliku tek nakon rata devedesetih godina prošloga stoljeća. Nema sumnje da će suvremena bošnjačka književna historiografija, sa zakašnjenjem ali posve legitimno, slagati novu mapu svoje nacionalne književnosti i pristupiti procesu konstrukcije povijesnih “kontinuiteta” i korijena (*invented tradition* po Hobsbawmu²⁹). To se, uostalom, već i čini. Ipak, u tom će se “repozicioniranju” morati uvažiti činjenica da se neki bošnjački pisci posve uklapaju u kategoriju Lasićeva “izabranog identiteta”, tj. da čine sastavni dio hrvatskoga književnoga korpusa i nacionalnoga identiteta (Hasan Kikić, Enver Ćolaković, Feđa Šehović, Nusret Idrizović, Fadil Hadžić i dr.), dok će se za velik broj drugih autora, uz pretpostavku spomenute tolerancije u pristupu, vjerojatno primijeniti kriteriji dvostruke pripadnosti, i to od Safvet-bega Bašagića i Muse Ćazima Ćatića preko Alije Nametka, Rasima Filipovića, Ahmeda Muradbegovića i Maka Dizdara do, recimo, Irfana Horozovića.

V. Kamo s Jugoslavenima?

Prema hrvatskim piscima koji su zastupali jugoslavensku ideološku opciju uvijek je bilo stanovitoga zazora i taj se zazor projicirao i u njihovu poziciju u nacionalnoj književnoj povijesti. Iako je ideja jugoslavenstva potekla s hrvatskog tla, svi njezini povijesni derivati nisu imali jednak politički učinak. Problem je manje uočljiv u 19. stoljeću kad se jugoslavenstvo poklapalo s intencijama iliraca i politikom Strossmayerova narodnjaštva. No u 20. stoljeću unitarističke su tendencije u “prvoj Jugoslaviji” dale jugoslavenstvu i ideji jugoslavenskoga književnog identiteta u Hrvatskoj izrazito negativan predznak.

Položaj pisaca koji su težili jugoslavenskom književnom jedinstvu i unitarizmu varira od “tolerancije”, preko diskretne rezerve do etiketiranja renegatstvom i nacionalnom izdajom. Dovoljno je pogledati književnopovijesni tretman pisaca kao što su Vladimir Ćerina, Niko Bartulović, Milan Marjanović, Sibe Miličić, Ivo Lahman i dr. Tome treba dodati i ambi-

²⁹ *Izmišljena tradicija* obuhvaća skupinu praksi, ritualne ili simboličke prirode, kojima upravljaju javno ili prešutno prihvaćena pravila, a cilj im je usaditi određene vrijednosti ili prešutno prihvaćena pravila. Ponavljanje automatski implicira kontinuitet s prošlošću. Usp. E. Hobsbawm, *n. dj.* 1.-2.

valentan, oportunistički, često i paradoksalan stav hrvatske književne historiografije prema Ivi Andriću. U našim književnopovijesnim pregledima i sintezama nastalima od 1945. do 1990. njega ili nema ili je samo “latentno” prisutan, što navodi na zaključak da su Andrićevo deklarirano jugoslavenstvo naši književni povjesničari prešutno (ali posve pogrešno) prevodili u “srpstvo”.

U ovom kontekstu ne treba zaboraviti činjenicu da je upravo hrvatska književna historiografija poslije Drugoga svjetskog rata iznjedrila knjigu *Jugoslavenska književnost* (baš tako, u singularu!). Mislimo dakako na Barčevu knjigu iz 1954. godine u kojoj čitamo da je izraz *jugoslavenska književnost* “zajednički naziv za literature Srba, Hrvata, Slovenaca i Makedonaca, okupljenih u Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji”.³⁰ Na ovom mjestu možda se može nadopuniti Lasićeva spomenuta teza pretpostavkom da težnja nadplemenskom totalitetu (jugoslavenskoj književnosti) nije bila posve rijetka ni među srpskim piscima u Hrvatskoj i da su joj inklinirali kao potencijalno sretnijem rješenju za svoju bolnu poziciju decidiranoga, jednoznačnoga “odabira identiteta”.

Ipak, u ovom kontekstu popunjavanja bjelina treba spomenuti da je jedna od rijetkih pozitivnih osobina hrvatske književne historiografije u razdoblju socijalizma u tome da se nije kitila tuđim perjem. Naprotiv, ona često nije uvažavala i uzimala ni ono što joj nesumnjivo pripada (paradigmatski primjer: Ivo Andrić).

VI. Muška povijest

Popis brojnih nepravdi koje su nam namrle prijašnje generacije završit ćemo “rodnom nepravdom”, tj. konstatacijom da su sve donedavno gotovo svi važniji historiografski radovi bili pisani muškom rukom. Hrvatsko književno-historiografsko pismo bilo je, da se malo poigramo sintagmama, “muško pismo”, ponekad i mačistički netolerantno. Zbog toga su ženske dionice hrvatske književnosti bile izrazito zapostavljene. Izuzmemo li Ivanu Brlić Mažuranić i donekle Vesnu Parun, žene nisu imale pristup u konstrukciji nacionalnoga kanona, a u slučaju podjednake vrijednosti muškoga i ženskoga autora, prednost je u pravilu davana muškom. Dakako, procvat ženskoga pisma osamdesetih i devedesetih godina 20. stoljeća donekle je promijenio spolnu asimetriju, ali hrvatsku književnu povijest još čeka revalorizacija književnih opusa Dragojle Jarnević, Zofke Kveder, Side Košutić, Zdenke Jušić Seunik, Dore Pfanove, Mirjane Matić Halle, Vesne Krmpotić i brojnih drugih autorica.

Posebno je u tom kontekstu važan “slučaj” Marije Jurić Zagorke, najčitanije hrvatske spisateljice, koja je u našoj književnoj historiografiji sustavno prešućivana. Ona ne otvara samo naznačeni problem *rodne vizure* nego i problem nužnog preoblikovanja povijesnoga polja i estetskoga *kriterija* na kojem počiva nacionalna književna historiografija. Mislimo, dakako, općenito na status popularne književnosti u dosadašnjim književnim sintezama i na potrebu da taj veliki korpus *popularnoga* bude i primjereno vrednovan.

³⁰ Antun BARAC, *Jugoslavenska književnost*, Zagreb 1954., 5. U Napomeni na kraju knjige stoji da je pregled napisan prvotno za inozemstvo “na poticaj Komisije za kulturne veze s inozemstvom i po dogovoru s njome”, str. 319.

VII. Metaforički kôd

Objašnjavajući literarne kodove i narativne strategije klasične historiografije, Hayden White rado se služio neobičnom terminologijom. Tako za historiografsku imaginaciju i “zplete” koristi termine romantični, tragični, komični i satirički, a za načine narativnoga prevođenja nepoznatoga svijeta u poznati koristi tropološku figuraciju: metafora, metonimija, singedoha i ironija.³¹ Iako su mnogi historiografi, uključujući i LaCapru, odbacili takav “retorički žargon”, mi ćemo se u opisu funkcioniranja hrvatske književne historiografije od 1945. do 1990. godine ipak na kraju poslužiti metaforičkim kodom. Uz puno uvažavanje glasova prošlosti, usporedit ćemo, dakako u ironijskom ključu, naraciju u hrvatskoj književnoj historiografiji s romanom, pri čemu bi preciznijem određenju najviše odgovarale romaneskne podvrste kao što je npr. avanturistički roman. Zašto? Kao i u avanturističkom romanu, i u našoj književnoj historiografiji bore se različite sile, crne i bijele figure, suprotstavljeni su ideološki tabori, bori se kanonsko protiv nekanonskog, elitno protiv popularnoga, nacionalno prihvatljivo protiv nacionalno subverzivnoga. Bore se, nadalje, klase i spolovi, centar i periferija, sloboda i ropstvo...

U razvijanju narativnih strategija književni historiografi služe se različitim zapletima i rekvizitima, često i s onima koje poznajemo iz romansi i trivijalnih romana. Ima tu osveta, urota, prerusavanja i promjena identiteta, tajnih saveza, neobičnih koincidencija, tajanstvenih nestanaka, kobnih slutnja, ima likova spletkara, uzornih muževa i plemenitih vitezova, a tek tu i tamo nađe se i pokoja čedna dama.

DAMNATION OF MEMORY

Abstract: It is a common fact that (literary) historians tend to feel obliged to expose the fallacies of their predecessors, by attempting to fill up the blanks, correct fabrications, point to contradictions, bridge over the lacunae, reinstall the undeservingly omitted, and undertake a thorough ideological and esthetic revaluation. Political and social events have always weighed heavily upon Croatian literary historians, depriving them of an autonomous ambit, which would allow individual authors to write freely from their personal angle, without necessarily advocating an *a priori* point of view, such as serving the needs of national functionalism or a prevailing ideology. This cluster of external pressures has further been aggravated by censorship and autocensorship, political dictate and mandate, overt or covert ingratiation in order to gain acceptance by political or social elites, sense of obligation to counter the political aspirations or cultural imperialism of the neighboring countries, etc. There are hardly any works of importance in Croatian literary history that have not raised a great deal of controversy or have not left behind a number of unsettled issues. Many of the literary essays and reviews published in Croatia since 1991 can obviously be construed as a gesture of vindication, as an attempt to make up for omissions and injustices, to fill up the blanks, to deal with enforced ideological manipulations and revise the literary canon. The outlined, still ongoing, phase in the development of Croatian literary history could therefore be designated as *rewriting of literary history*. This paper discusses the political and ideological reasons leading to such a reconsideration and modification of literary history.

³¹ Hayden WHITE, *Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*, Baltimore 1973., 7.-38.

Key words: Croatian literature, 1941 – 1945, historiography of history of literature, literary mythology, revisionism in history of literature.

Literatura

- Jan ASSMANN, *Das kulturelle Gedächtnis*, München 2000.
- Antun BARAC, *Jugoslavenska književnost*, Zagreb 1954.
- Harold BLOOM, *The Western Canon: The Books and School of the Ages*, New York 1994.
- Maja BRKLJAČIĆ – Sandra PRLENDA (priř.), *Kultura pamćenja i historija*, Zagreb 2006.
- Vladan DESNICA, “O jednom gradu i o jednoj knjizi”, *Zadarska revija*, 3/1954, br. 1, 21.-28.
- Ivo FRANGEŠ, *Povijest hrvatske književnosti*, Zagreb – Ljubljana 1987.
- John GUILLORY, *Cultural Capital: The Problem of Literary Canon Formulation*, Chicago 1993.
- Lynn HUNT (ur.), *Nova kulturna historija*, Zagreb 2001.
- Maurice HALBWACHS, *Das kollektive Gedächtnis*, Frankfurt 1985.
- Eric HOBBSBAWM – Terence RANGER (ur.), *The Invention of Tradition*, Cambridge 1983.
- Mihovil KOMBOL, *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda*. II izdanje, Zagreb 1961.
- Stanko LASIĆ, *Mladi Krleža i njegovi kritičari (1914-1924)*, Zagreb 1987.
- Igor MANDIĆ, *Zbogom, dragi Krleža. Polemike o mentalitetu post-krležijanske epohe*, Beograd 1988.
- Friedrich NIETZSCHE, *O koristi i štetnosti historije za život*, Zagreb 2004.
- Miroslav ŠICEL, *Pregled novije hrvatske književnosti*. Drugo, prošireno izdanje, Zagreb 1971.
- Miroslav VAUPOTIĆ, *Hrvatska suvremena književnost/Contemporary Croatian Literature*, Zagreb 1966.
- Viktor VIDA, *Otrovane lokve*, (priredio Mirko Rogošić), Zagreb 1971.
- Šime VUČETIĆ, *Hrvatska književnost 1914-1947*, Zagreb 1960.
- Harald WEINRICH, *Leta. Umjetnost i kritika zaborava*, Zagreb 2007.
- Hayden WHITE, *Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*, Baltimore 1973.
- Hayden WHITE, *Tropic of Discourse: Essays in Cultural Criticism*, Baltimore 1978.
- Marcel ZENTNER, *Die Flucht ins Vergessen*, Darmstadt 1995.
- Viktor ŽMEGAČ, *Književnost i filozofija povijesti*, Zagreb 1994.

DESNIČINI SUSRETI
2005.–2008.
Zbornik radova

Uredili
Drago Roksandić
Ivana Cvijović Javorina

Filozofski fakultet u Zagrebu
Plejada
Zagreb, 2010.

Biblioteka DESNIČINI SUSRETI

sv. 3

Nakladnici

Filozofski fakultet u Zagrebu, Centar za komparativnohistorijske i interkulturalne studije
Plejada d.o.o., Zagreb

Za nakladnike

Damir Boras

Igor Ranić

Uredili

Drago Roksandić

Ivana Cvijović Javorina

Recenzent

Velimir Visković

*Tiskanje ove knjige potpomogao je
Gradski ured za obrazovanje, kulturu i šport Grada Zagreba*

Fotografija na naslovnici

Vladan Desnica (iz fotodokumentacije dr. sc. Uroša Desnice)

Copyright © 2010., Plejada, Zagreb

ISBN 978-953-56047-7-8

DESNIČINI SUSRETI 2005.–2008.
Zbornik radova
Drago Roksandić, Ivana Cvijović Javorina (ur.)

Izvršni nakladnik
Plejada d.o.o.
Zagreb, VIII. južna obala 17
tel./faks 01/3906-533
e-mail: plejada@plejada-zg.hr
www.plejada-zg.hr

Izvršni urednik
Ilija Ranić

Grafička oprema
Studio *Canis*

Lektura
Jovan Čorak

Dizajn naslovnice
Ana Pojatina

Tisak i uvez
Tiskara Zelina d.d., Sveti Ivan Zelina
rujan 2010.

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne
knjižnice u Zagrebu pod brojem 742369.

CENTAR ZA KOMPARATIVNOHISTORIJSKE
I INTERKULTURNE STUDIJE

DESNIČINI SUSRETI
2005.-2008.

Zbornik radova

Uredili
DRAGO ROKSANDIĆ
IVANA CVIJOVIĆ JAVORINA